

Danske reformationssalmer i kontekst

*Redigeret af Marita Akhøj Nielsen,
Simon Skovgaard Boeck og Bjarke Moe*

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2022

Danske reformationssalmer i kontekst

1. udgave, 1. oplag

Redigeret af Marita Akhøj Nielsen, Simon Skovgaard Boeck og Bjarke Moe

© 2022 Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og forfatterne

Alle antologiens 11 artikler har været underkastet anonym fagfællebedømmelse

Kommissionær: Syddansk Universitetsforlag

Omslag: Ida Balslev-Olesen

Omslagsbillede: Blad D 1v i *Thet cristelighe mesføembedhe*. Udgivet af Claus Mortensen. Malmø: Oluf Ulricksøn 1529

Prepress og tryk: Narayana Press

Papir: 100 g Scandia 2000 Ivory. Træ- og syrefrit, aldersbestandigt (ISO 9708 ∞)

Skrift: Minion

Bogbinder: Buchbinderei Büge

Oplag: 300 eksemplarer

Udgivet med støtte fra Carlsbergfondet og Velux Fonden

ISBN 978-87-7533-059-1

Printed in Denmark 2022

Indhold

Selskabets forord	7
Udgivernes forord	9
<i>Simon Skovgaard Boeck, Bjarke Moe og Marita Akhøj Nielsen</i>	
Indledning	11
<i>Marita Akhøj Nielsen</i>	
Paratekst i reformationstidens danske messe- og salmebøger	31
<i>Konrad Küster</i>	
Die frühen lutherischen Missalien und das geistliche Lied	71
<i>Roman Hankeln</i>	
Overgangen: fire liturgiske kilder i Danmark-Norge 1519-1573	117
<i>Árni Heimir Ingólfsson</i>	
The Reception of Hans Thomisson's <i>Psalmebog</i> and Niels Jespersen's <i>Graduale</i> in Iceland	145
<i>Bjarke Moe</i>	
Salmesang på skrift Om forholdet mellem levende sang og musikalsk notation i reformationstidens danske salmer	167
<i>Dorthe Duncker</i>	
Salmerne i de ældste danske visehåndskrifter	195

Simon Skovgaard Boeck

»Da lidde den Herre stor spot oc skam«

Thomissøns revision af Hr. Michaels digte 227

Bodil Ejrnæs

Danske gendigtninger af Davidssalmer i middelalder og
reformationstid 253

Pil Dahlerup

Renæssancepønitense 279

Minna Skafte Jensen

Salmeparafrafer og national propaganda
To latinske digte af Hans Jørgensen Sadolin (1528-1600) 319

Axel Teich Geertinger

Reformationstidens salmemelodier i den digitale verden
Editionsfilologiske og tekniske principper og udfordringer 341

Register over de behandlede salmer 371

Indledning

Af Simon Skovgaard Boeck, Bjarke Moe og Marita Akhøj Nielsen

Artikelsamlingen *Danske reformationssalmer i kontekst* er en afsluttende del af Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs projekt »Musik og sprog i reformationstidens danske salmesang« (2017-2022). Udover den trykte bog har projektet publiceret en omfattende digital portal med tre hjemmesider, der er integreret, og som også kan tilgås direkte: *Danske reformationssalmer. Melodier og tekster 1529-1573* (salmer.dsl.dk), *Salmemelodier. Danske reformationssalmer 1529-1573* (melodier.dsl.dk) og *Renæssanceordbog. Dansk sprog 1500-1700* (ordnet.dk/ren/).

Projektets digitale udgivelser

På salmer.dsl.dk og melodier.dsl.dk findes dels digitale udgaver af reformationstidens vigtigste kirkelige sangstof, dels videnskabelige afhandlinger, der er udarbejdet med udgangspunkt i det digitale korpus.

I korpus indgår ni kildeværker, de ældste salme- og messebøger på dansk. I kronologisk orden er det:

Thet cristelighe mesßeembedhe. Udg. af Claus Mortensen. Malmø: Oluf Ulricksøn 1529. LN¹ 174. Forkortet Mortensen 1529.

Een ny handbog med Psalmer oc aandelige lofsange. Rostock: Ludwig Dietz 1529. LN 77. Forkortet Dietz 1529.

[Salmebog]. [Udg. af Christiern Pedersen]. Malmø: [Joh. Hoochstraten] 1533. LN 237. Forkortet Pedersen 1533.

Een handbog som inde holler det hellige Euangeliske Messe embede. Malmø: Oluf Ulricksøn 1535. LN 76. Forkortet Ulricksøn 1535.

Nogle nye Psalmer oc Lofsange. Rostock: Ludwig Dietz 1536. LN 238. Forkortet Dietz 1536.

---

1 Lauritz Nielsen: *Dansk Bibliografi 1482-1600* bind 1-4 med supplement og registre ved Erik Dal. København: Det kongelige Bibliotek og DSL, 1996. Efter forkortelsen LN anføres trykkets nummer i dette standardværk.

Handbog Om den rette Euangeliske Messe. Udg. af Frands Vormordsen. Malmø: Oluf Ulricksøn 1539. LN 298. Forkortet Vormordsen 1539.
En Ny Psalmebog. København: Hans Vingaard 1553. LN 1421. Forkortet Vingaard 1553.
Den danske Psalmebog. Udg. af Hans Thomissøn. København: Lorenz Benedicht 1569. LN 1426. Forkortet Thomissøn 1569.
GRADVAL. En Almindelig Sangbog. Udg. af Niels Jespersen. København: Lorenz Benedicht 1573. LN 981. Forkortet Jespersen 1573.

På portalen vises kildeværkerne i translitteration med noder og tekster, begge dele med tilknyttede tekstkritiske noter og søgefunktionaliteter. En ny metaordbog er udviklet med data fra ordbøger og glossarer over periodens dansk og med korte oplysninger om ordet i ældre og nyere sprogtrin. Den store ortografiske og morfologiske variation i kilderne giver en vis usikkerhed i linkningen mellem løbende tekstord og ordbogsartikler, men opslagene i metaordbogen er dog en vigtig hjælp til brugeren. Det samme gælder de moderniserede titler og afsnitoverskrifter i navigationsmenuen, der supplerer originalernes overskrifter.

Melodierne er ikke kun tilgængelige som dele af translitterationerne, men også på en særlig portal, melodier.dsl.dk. Her findes hver enkelt melodi i projektets korpus, opstillet efter kildeværk, og det er muligt at søge i hele materialet på salmetitler, tonenavne, melodikonturer og noder. Til hver melodi er der knyttet en oversigt over forekomster i korpus og en indledning med historiske oplysninger og henvisninger til den internationale videnskabelige litteratur. Fra begge portaler kan salmerne downloades i printvenligt format, og melodierne kan afspilles, ligesom brugeren kan ændre noderne med hensyn til nøgler, nodeværdier og transponeringer.

Resultaterne af projektets videnskabelige arbejde præsenteres også på portalen. Den største samlede indsats er fyldige tekstintroduktioner til de ni korpusværker, der sammenfatter den foreliggende litteratur og supplerer med nye resultater. Også undersøgelser af det digitale materiale er fremlagt her; dels har de interesse i sig selv, dels kan de tjene som hjælpemidler til yderligere forskning. Registre over salmerne med førstelinjer som indgang supplerer melodibasens oversigter. Der er links til relevante trykte afhandlinger af projektdeltagerne, og bidragene i nærværende antologi publiceres også under forskningsresultaterne på portalen.

Antologien *Danske reformationssalmer i kontekst*

De ni kildeværker, som er tilgængelige på internetportalen, sættes i nyt lys i antologien. Korpus udgøres af fem salmebøger, tre messebøger og et graduale. Tre af salmebøgerne (Dietz 1529, Pedersen 1533 og Dietz 1536) og de tre messebøger (Mortensen 1529, Ulricksøn 1535 og Vormordsen 1539) stammer fra de tidlige reformationsår. Som bogværker er de præget af, at de blev til i en overgangstid. Vingaard 1553 er en boghandlersalmebog, der vidner om det store akkumulerede repertoire af salmer i midten af århundredet. Korpus afrundes af de to kongeligt autoriserede bogværker, Thomissøn 1569 og Jespersen 1573, der markerer statskirkens forsøg på liturgisk ensretning i kongeriget Danmark-Norge. Som helhed viser de ni kildeværker, at reformationstiden både kan forstås som en udstrakt overgangsperiode, der markerer et nybrud, og som et kontinuum, der fastholder og viderefører etablerede traditioner. Når nu disse ni værker er tilgængelige, åbner det for en mere solid indsigt i reformationsårhundredets religiøse liv. Antologien giver 11 originale bud på vigtige kontekster, som salmerne kan forstås i.

Det er hensigten med nærværende antologi at indsætte reformationstidens danske salmer, særligt projektets ni korpusværker, i bredere sammenhænge, musikalsk, litterært og sprogligt – og tillige kronologisk og geografisk. Som resultat fremstår salmerne i et nyt lys. De 11 artikler viser på den ene side, at salmerne var dybt afhængige af hævdvundne traditioner som led i kirkens ritualer, og på den anden side, at de var led i udviklingen af tidens kulturelle landskab, hvor litterære, sproglige, musikalske og teologiske normer var under forandring. Samlet set giver artiklerne nye tankevækkende perspektiver. For nogle af artiklerne sker det ved, at kendte kilder placeres i uvante forståelsesrammer, der giver nye indsigter. Andre artikler åbner for nye perspektiver ved at foretage hidtil usete sammenligninger af ellers kendt materiale.

Forfattergruppen omfatter både projektmedarbejdere og eksterne forskere, der med deres ekspertiser har bidraget til at løfte projektarbejdet ind i en større kontekst. I det følgende gives et indtryk af, hvordan korpusværkerne bringes i spil i antologiens 11 artikler. Der er altså ikke tale om resuméer – de findes i begyndelsen af hver artikel – men om et kalejdoskop af de forskellige synsvinkler, der tilsammen perspektiverer en central del af den dansk-norske kulturarv som et led i langt mere omfattende historier.

Værkerne i det digitale korpus på salmer.dsl.dk foreligger som konsekvent opmærkede tekstkritiske udgaver, side for side linket til faksimiler af originaltrykkene. Det samlede korpus udgør det empiriske materiale for den undersøgelse, som MARITA AKHØJ NIELSEN fremlægger i artiklen »Paratekst i reformationstidens danske messe- og salmebøger« (s. 31-69). Fokus i artiklen er bogværkernes kommunikative egenskaber og den betydning, som bøgernes udformning havde i reformationstidens konfessionalisering.

Hver af de ni bøger i korpus indeholder en ret differentieret *paratekst*, defineret som forskellige typer tekst og ikke-sproglige virkemidler med den fælles funktion at kommunikere værket til dets brugere. Denne paratekst er artiklens emne; det er så at sige indpakningen om liturgien og salmerne, der undersøges. Løbende søges det godtgjort, at disse udenværker er relevante for forståelsen af salmesangen i dens oprindelige kontekst.

Overordnet har undersøgelsen det dobbelte formål dels at beskrive de paratekstuelle elementer i korpus, dvs. inventere dem og analysere deres funktion som led i en kommunikation fra den enkelte bogs producenter til dens intenderede modtagere, dels at relatere bøgernes paratekst til periodens danske kirkehistorie.

Af de paratekstuelle elementer behandles først de verbale, siden de ikke-sproglige, begge typer efter deres placering i bøgerne. De initiale elementer står inden hovedteksten og omfatter bl.a. titel, autorisation (officiel godkendelse), kalendarium (evighedskalender med helligdage) og fortale. Efter teksten følger de finale elementer med fx register, æredigt og efterskrift. Endelig er de mediale elementer placeret inde i hovedafsnittet og indbefatter eksempelvis tekstindledning og marginalnote. Mens afgrænsningen af de indledende og de afsluttende elementer er uproblematisk, er skellet mellem hovedtekst og et medialt element som tekstindledning diskutabelt. I hvilket omfang bøgernes ikke-sproglige, fysiske fremtræden er relevant, afgøres af det kommunikative potentiale. Eksempelvis signalerer bøgernes format entydigt deres intenderede brug: Oktavformatet er brugt til salmebøgerne, der var beregnet til en række forskellige anledninger, det større kvartformat kendetegner præstens håndbog ved gudstjenesten, og det store folioformat anvendes til korets fælles sangbog, gradualet.

I den hidtidige forskning har nogle paratekstuelle elementer, særligt fortaler og kalendarier, været studeret grundigt, mens andre har påkaldt sig mindre eller ingen opmærksomhed. Imidlertid kommunikerer parateksten

i sin helhed en bogs teologiske og politiske budskaber, ligesom den identificerer den brugergruppe, bogen er tiltænkt. Parateksten har helt givet været et centralt instrument ved konfessionaliseringen af den danske befolkning gennem hele perioden, og de skiftende afsendere og deres interesser fremtræder tydeligt: I kamptiden (1529-1536) en kreds af religiøse reformatorer, der anonymt kommunikerede deres nyvundne overbevisning; i statskirkens periode (fra efteråret 1536) dels en privat bogtrykker med primært økonomiske interesser, dels gejstlige og siden også verdslige myndighedspersoner, der autoritativt trådte frem og meddelte befolkningen retningslinjer for den korrekte – og frelsende – adfærd.

Reformationstidens salme- og messebøger afspejler også tidens gudstjenestepraksis, og den tidlige lutherske liturgi har længe været genstand for stor interesse. Men generelt har man overbetonet det nye, særligt menighedssalmen, og har negligeret kontinuiteten fra den katolske liturgi. Det er hovedargumentet i KONRAD KÜSTERS artikel »Die frühen lutherischen Missalien und das geistliche Lied« (s. 71-116), som er en indgående undersøgelse af de lutherske messebøger fra midten af det 16. århundrede. De danske messe- og salmebøger spiller her en vigtig rolle. Naturligvis er de dybt afhængige af tyske forbilleder, men de har også et overraskende selvstændigt præg. Særligt påfaldende er det, at Malmømessen, i undersøgelsen repræsenteret ved Mortensen 1529, konsekvent erstatter den senmiddelalderlige messes led med salmer på modersmålet, både i ordinariet og propriet, altså såvel de fast genkommende led som de variable, der skifter med kirkeåret. Set fra tysk hymnologisk perspektiv er det bemærkelsesværdigt, at det om flere af disse salmer udtrykkeligt hedder, at de kan synges af menigheden, altså ikke kun af kor, degn eller præst. Så radikal er ingen af de tyske messeordninger fra samtiden. Baggrunden for den markante anvendelse af modersmålet og inddragelse af menigheden er vanskelig at klarlægge, men artiklen gør opmærksom på, at nogle begyndelseslinjer og henvisninger i Christiern Pedersens tidebog *Vor froe tider* (1517) tyder på, at der forelå liturgiske sange på dansk allerede inden reformationen. Hermed etableres en sammenhæng mellem den tidlige danske reformation og den senmiddelalderlige »devotio moderna«, den brede fromhedsbevægelse, der blev båret af lægfolket. Det kan også have spillet en rolle, at den danske reformationslitteratur i vidt omfang var oversat fra tysk, hvad der gjorde en dansk gengivelse nærliggende.

Også efter indførelsen af den lutherske statskirke har den danske salme-historie et særpræg i forhold til den tyske: Thomissøn 1569 er det tidligste eksempel på en autoritativ (af myndighederne sanktioneret) luthersk salmebog med både tekster og melodier. Som salmebogen er Jespersens graduale (1573) et led i den dansk-norske konges styring af kirkelivet. Værket udkommer nogenlunde samtidigt med tilsvarende tyske fra områder, hvis kirkeordninger ligesom den danske skyldes Johannes Bugenhagen. Disse messebøger er indbyrdes temmelig forskellige og dokumenterer samspillet mellem de lutherske kirkeordninger, der udstikker de generelle rammer, og messeordningerne, som konkretiserer de overordnede bestemmelser. I sig selv betegner diversiteten i messebøgerne en fortsættelse af det 15. århundredes liturgiske situation; først med tridenterkonciliet (1545-1563) blev den katolske messeliturgi ensrettet. I forhold til de samtidige tyske messebøger er Jespersens graduale konservativt i den forstand, at værket sikrer videreførelsen af den gamle messes hoveddele, både i de større byer, hvor man inddrog latinskolenes kor af musikalsk og sprogligt uddannede sangere, og i de mindre byer uden professionelle kor. Det er påfaldende, at gradualet bringer langt flere latinske sange end danske salmer. I vidt omfang bruges den sidste gruppe flere gange i løbet af kirkeåret, undertiden efter et ret fast mønster. Der er altså ikke tale om, at de danske salmer kan bruges frit til hvilke som helst anledninger. En sådan fri brug af salmer kan først dokumenteres fra og med pietismen. Trods overfladiske ligheder skal man altså være varsom med at læse den moderne lutherske brug af menigheds-salmen ind i det 16. århundredes salme- og messebøger.

Overgangen fra den middelalderlige katolske kirke til den lutherske konfession kommer tydeligt til udtryk i magtfulde myndigheders bestræbelser for at skabe liturgisk ensartethed i Norge i det 16. århundrede. I sin artikel »Overgangen: fire liturgiske kilder i Danmark-Norge 1519-1573« (s. 117-143) sammenligner ROMAN HANKELN fire vægtige værker inden for de to konfessioner. I 1519 udkom to prægtige bøger, *Missale Nidrosiense* og *Breviarium Nidrosiense*, på foranledning af ærkebiskoppen af Nidaros (Trondheim), Erik Valkendorf. Et halvt århundrede senere forelå Thomissøns salmebog (1569) og Jespersens graduale (1573) som led i Frederik II's uniformering af det dansk-norske riges liturgi. Sammenligningen mellem de to perioders officielle liturgiske bøger belyser både kontinuiteten og nybruddet i gudstjenesten.

Selvom de fire værker alle er udtryk for myndighedernes vilje, er der den væsentlige forskel, at de katolske retningslinjer er udstukket af den øverste gejstlige myndighed, mens kongen efter oprettelsen af statskirken forener gejstlig og verdslig magt. Også brugergruppen er ændret: I de katolske bøger er præstens og andre gejstliges opgaver i fokus, mens menigheden og koret er centrale agerende i de lutherske værker. Endelig er det forskellige typer gudstjeneste, bøgerne regulerer. Missalet fastlægger rammerne for messen, mens breviaret indeholder teksterne til tidebønnerne. Salmebogens hovedindhold er religiøse sange til kirke, skole og hjem, gradualets er sange til kirkeårets højmesser.

Trods forskellene er der vidtgående overensstemmelser mellem strukturen i de fire bøger. Missalet indledes med et kalendarium, der fastlægger ærkestiftets helligdage, derefter følger hovedafsnit med tekster til kirkeåret, gudstjenestens fast genkommende led og helgenfesternes tekster. Breviarets hovedafsnit er kirkeårets tekster, kalendarium, Davidssalmerne og tekster til helgenfesterne. Som missalet indledes salmebogen med et kalendarium, derefter kommer salmerne, som ganske vist er ordnet tematisk, men dog i de første kapitler følger kirkeårets gang; de faste led udpeges i en messeordning, der er anført som et tillæg, og helgenfesterne tematiseres ikke. Hos Jespersen er det første, altdominerende hovedafsnit sange til kirkeårets højmesser, som inkluderer ganske få helgenfester, og derefter følger anvisninger for andre typer gudstjenester. Selve messens opbygning er i vidt omfang identisk med den middelalderlige.

I missalet er der aftrykt tomme nodelinjer til tekster, som celebranten skulle synge alene, og i nogle eksemplarer er der indskrevet noder i hånden. Både Thomissøn og Jespersen bringer konsekvent melodiangivelser. Det musikalske stof falder i to synligt forskellige grupper, noteret med hver sin type noder, dels de middelalderlige, »gregorianske«, dels de nye. Fælles for de to grupper er, at melodierne er enstemmige. Svarende til de to melodityper er teksterne dels traditionelle, frimetriske og urimede med fortløbende melodiske fraser, dels nye, enderimende, strofiske og versopdelte med gentagelse af melodiske forløb. Selvom den sidste form har forløbere i den katolske tid, markerer genren og dens dominerende plads i messen et virkeligt nybrud. Jespersen repræsenterer i selve sit anlæg overgangen fra katolsk tradition til protestantisk innovation i sin systematiske sammenstilling af overleverede latinske og nye danske sange.

Også med et blik på islandske forhold ser man balancen mellem tradition og fornyelse. I reformationstiden var Island en del af det dansk-norske rige, og da kongen med reformationen fik ikke bare den øverste verdslige, men også gejstlige magt, gjaldt hans uniformeringsbestræbelser også den islandske kirke. Frederik II's ensretning af liturgien har styret udarbejdelsen og autorisationen af Thomissøns salmebog (1569) og Jespersens graduale (1573), og derfor er den islandske reception af disse to værker et centralt anliggende. Det viser ÁRNI HEIMIR INGÓLFSSON i sin artikel »The Reception of Hans Thomissøn's *Psalmebog* and Niels Jespersen's *Graduale* in Iceland« (s. 145-166). Principielt blev den lutherske statskirke indført i Island i 1541, men reelt var det først i 1550, at hele landet blev luthersk. De grundlæggende liturgiske bøger på islandsk, en salmebog og et graduale, udkom i 1589 og 1594 under biskop Guðbrandur Þorlákssons tilsyn og efter pres fra Frederik II. Helt lykkedes kongens kampagne for liturgisk ensartethed ikke. De to islandske bøger har ganske vist henholdsvis Thomissøns salmebog og Jespersens graduale som forbilleder og kilder, men følger dem langt fra slavisk.

Udover Thomissøns salmer har den islandske salmebog optaget både tekster og melodier uden hjemmel i det danske forlæg, og en del af dettes salmer er udeladt. Afgivelserne skyldes formentlig både et ønske om at respektere lokale traditioner fra den tidligste lutherske tid og en bestræbelse for at skabe en særligt islandsk liturgi. Denne kreative og ganske frie tilgang til Thomissøn videreføres i salmebogens anden udgave fra 1619.

Generelt følger det islandske graduale Jespersen tættere, end salmebogen retter sig efter Thomissøn, men også gradualet har både udeladt sange og optaget tekster og melodier, der ikke findes hos Jespersen; nogle er hentet i Thomissøns salmebog. De gregorianske sange er behandlet friere end de lutherske salmer, bl.a. er der indsat islandske tekster i stedet for Jespersens latinske. At der har været tradition for sådanne oversættelser i Island, fremgår af to håndskriftfragmenter fra ca. 1550-1560 med sange, der ikke er med i det trykte graduale. Også de senere udgaver af gradualet optager flere oversættelser af de latinske gregorianske sange, ofte med enderim og allitteration. Med gradualets sjette udgave fra 1691 afskaffes gregoriansk sang undtagen til de store højtider. I stedet kommer flere nye islandske salmer, heraf to fra Thomissøn.

Indflydelsen fra Thomissøn og Jespersen er ikke begrænset til de trykte liturgiske bøger i Island. I fire håndskrifter fra perioden ca. 1660-1780 fin-

des stof fra de to danske kilder, som ikke er med i trykkene. Det drejer sig om tyve salmer fra Thomissøn, hvis melodi er overtaget, mens teksterne er oversat til islandsk – og i ét tilfælde nydigtet. En enkelt af disse salmer er overleveret i to manuskripter; de er skrevet med ca. 100 års mellemrum og vidner altså om en langvarig brug uden for den officielle liturgi. Fra Jespersen stammer to melodier, den ene med den latinske tekst bevaret, den anden med en islandsk oversættelse. Alle disse sange har efter al rimelighed været brugt ved private husandagter og har næppe haft stor udbredelse, men er måske netop blevet værdsat som noget specielt og unikt. I hvert fald dokumenterer de en alternativ vej for receptionen af de officielle danske liturgiske bøger.

Selvom de skriftlige kilder til reformationstidens danske salmesang er tilgængelige i form af 290 noterede melodier til dansksprogede strofiske salmer, er det vanskeligt at tolke dem som udtryk for datidens levende sang. Første skridt er at gøre sig notationsprincipperne klart for at forstå, hvad noderne afspejler. Det er udgangspunktet for BJARKE MOES artikel »Salmesang på skrift: Om forholdet mellem levende sang og musikalsk notation i reformationstidens danske salmer« (s. 167-193).

I den ældste danske messebog, Mortensen 1529, er der kun trykt tomme nodelinjer over teksten til første strofe. Bogen er kun overleveret i ét eksemplar, og her er der indskrevet noder til to salmer, men efter forskellige principper: I det ene tilfælde er noderne ujævnt fordelt, fordi de er placeret over de stavelser, der skal synges på tonen, i det andet står noderne med regelmæssig afstand, så melodien fremtræder klart, mens forbindelsen med teksten ikke er ekspliciteret.

Også de trykte noder giver mulighed for at fastholde forskellige træk af en melodi. Fra den katolske liturgi overtog de lutherske reformatorer koralnotationen, der angiver tonehøjde, men ikke noderne varighed, som bestemmes af tekstens rytme. Notationen er velegnet til enstemmig sang med fri versbygning, og i de danske kilder anvendes den til hovedparten af de latinske sange og til danske gendigtninger af latinske tekster. Formen forudsætter sangere, der er fortrolige med den gregorianske tradition for realiseringen af noder som toner. Det er karakteristisk, at koralnotationen dominerer i Vormordsen 1539 og Jespersen 1573, der primært er henvendt til professionelle sangere. Til de nye strofiske sange på modersmålet var det

mest almindeligt at nedfælde melodierne i mensuralnotation, som udover tonehøjde også angiver varighed, det sidste i et komplekst system, hvor nodeværdierne er defineret relativt. Notationen er velegnet til flerstemmig sang, som forudsætter fælles puls, men den fanger ikke afvigelser i stavelsesantal og trykfordeling mellem de enkelte vers af en salme. I Thomissøn 1569, der er beregnet til brug i kirker, skoler og hjem, er mensuralnotationen fremherskende. Udover disse to gængse notationssystemer findes en kombination af elementer fra de to systemer, en semimensural koralnotation, der i modsætning til den oprindelige koralnotation markerer korte toner.

Den lærde, der ville skriffæste en melodi, havde altså forskellige metoder til sin rådighed og kunne vælge den form, der bedst gengav de melodiske forhold, han fandt vigtige. Dermed bliver det interessant at undersøge de sange, hvis melodier findes i forskellige notationer. Det gælder seks sange i det danske korpus, bl.a. »Forlæ os med fred nådelig«, hvis melodi i Vormordsen 1539 er i semimensural koralnotation, mens Thomissøn 1569 og Jespersen 1573 anvender mensuralnotation og har noget afvigende rytmisering. Vormordsens notation kræver, at brugeren tager hensyn til fraseinddeling og tekstens betoning, mens Thomissøn og Jespersen ekspliciterer rytmiseringer af første strofe, i hvert fald for en første betragtning. Imidlertid er mensuralnotationens fast definerede nodeværdier primært funktionelle i polyfon sammenhæng, hvor stemmerne skal koordineres. I enstemmig sang styres puls og tempo af forsangeren eller korlederen, og derfor er det muligt, at noder, der er noteret med samme værdi, ikke er tænkt som præcis lige lange, men fleksibelt kan tilpasses teksten, ganske som det er tilfældet i koralnotationen. Hvis denne sangligt betingede tolkning holder, indebærer det, at reformationstidens salmesang byggede på gregorianske sangtraditioner, også når det gjaldt de melodier, der ellers fremstår som taktfaste, metriske salmer. Centralt for denne tolkning står opfattelsen af, at reformationen på en og samme tid var kontinuitet og nybrud.

Vender vi os mod salmerne som religiøs poesi, er der mulighed for at se dem i kontekst af tidens verdslige digtning. DORTHE DUNCKER peger i sin artikel »Salmerne i de ældste danske visehåndskrifter« (s. 195-226) på vigtige berøringsflader mellem salmer og viser. I de ni ældste danske visehåndskrifter, der stammer fra sidste halvdel af 1500-tallet, findes blandt de mange verdslige viser elleve salmer, spredt i fire håndskrifter. Salmerne udgør kun

en lille del af det samlede tekstmateriale (ca. 1 %), men deres tilstedeværelse vidner dels om, at de for indskrifterne hørte til blandt viserne, dels om at der har været kontaktflader mellem salmedigtere og viseinteresserede. Også musikalsk har der været nær berøring mellem verdslige viser og salmer, idet de i et vist omfang er blevet sunget til de samme melodier, som det fremgår af melodihenvisninger både i salmebøger og i visetryk og -håndskrifter. Med udgangspunkt i visebøgerne undersøger artiklen forskelligartede forbindelser mellem de to grupper sange.

Ordforrådet i visehåndskrifternes salmer skiller sig ud fra de øvrige sange, som falder i to genrer, ballader/folkeviser og andre, særligt lyriske (kærligheds-)viser. De fleste lemmaer, ca. to tredjedele, er fælles for de tre genrer, men forskellene viser sig ved, at nogle lemmaer er signifikant overrepræsenteret i en af genrerne. Eksempelvis har salmerne overhyppig brug af de personlige pronomener *du*, *din* (om Gud) og *vi*, *vor* (om menigheden), mens balladerne præges af pronomener i tredje person (de handlende karakterer) og de lyriske viser af *jeg* (den elskende). Blandt substantiver, der er overrepræsenteret i én genre, er de hyppigste tre *djævel*, *død*, *himmerig* i salmerne; *glæde*, *hjerter*, *kvinder* i de lyriske viser; *broder*, *guld*, *herre* i balladerne. Generelt ligger salmerne i leksikalsk henseende tættere på de lyriske sange end på balladerne, og set under ét er de salmespecifikke ord og fællesordene for salmer og lyriske viser yngre end balladernes særstof; især er der en del ældre nydanske afledninger. En del faste udtryk er fælles for de lyriske sange og salmerne, men da de har hjemmel i gammeldansk, kan der ikke postuleres nogen gensidig påvirkning. Ganske tilsvarende gælder om de faste udtryk fra balladerne, der genfindes i salmerne.

De litterære miljøer omkring salmerne og de verdslige viser er i nogen grad sammenfaldende, idet de navngivne danske salmedigtere i Thomissøns salmebog har haft forbindelse med de viseinteresserede kredse ved Christian III's og Frederik II's hoffere.

Tre salmer i Jens Billes håndskrift, der alle er indskrevet før 1569, er optaget i Thomissøns salmebog. Adelsmanden Erik Krabbe har forfattet de to, mens den tredje er en oversættelse af en tysk salme. Thomissøns forlæg kan have afvejet fra versionerne i håndskriftet, men det er dog sandsynligt, at forskelle i kilderne afspejler hans indsats, i hvert fald hvad angår Krabbes salmer. I vidt omfang er teksterne ordret identiske i de to kilder. De afvigende passager viser, at salmebogen i forhold til håndskriftet har bedre rytme og

rim, flere bibelske udtryk og mere fokus på menigheden, ikke individet. I modsætning til Krabbes salmer afviger de to versioner af den oversatte salme ganske meget, bl.a. har salmebogen en strofe mindre end håndskriftet.

Berøringspunkterne mellem salmer, lyriske viser og tildels ballader er mange og markante. Sangene har cirkuleret i kredse, der havde forbindelse med hinanden, og det er tænkeligt, at nogle salmedigterne har været påvirket af visernes sprogform, ligesom det omvendte kan have været tilfældet.

I sin salmebog (1569) optog Hans Thomissøn ikke alene den lutherske konfessions nye salmer, men også nøje udvalgte sange fra den katolske middelalder – selvsagt betryggende tilpasset den lutherske teologi. Blandt dem er en særlig gruppe på fem, som Thomissøn har skabt med udgangspunkt i to dansksprogede digte af Odensepræsten Hr. Michael. Disse fem salmer er emnet for SIMON SKOVGAARD BOECKS artikel »'Da lidde den Herre stor spot oc skam.' Thomissøns revision af Hr. Michaels digte« (s. 227-252), der fremlægger en undersøgelse af den sproglige bearbejdelse af forlægget med særligt henblik på grammatik og fraseologi.

Hr. Michaels digte, der er skrevet kort før 1500 og blev trykt i 1514-1515, omhandler hhv. den særlige Maria-andagt, der var knyttet til rosenkransen, og det typiske menneskeliv. På rosenkransdigtet bygger fire salmer, som Thomissøn beskriver i et særskilt register, hvor han også argumenterer for deres indlemmelse i den autoritative danske salmebog: Han har udrenset den oprindelige vranglære ved at erstatte Hr. Michaels Mariadyrkelse med lovprisningen af Jesus Kristus, og med den ændring er de gamle tekster stadig værdifulde, smukke og rammende. Den femte salmes proveniens er ikke oplyst i salmebogen.

En analyse af Thomissøns kildebrug godtgør, at han har udvalgt ret vidt adskilte passager i Hr. Michaels digte, som han sammenstykker, undertiden i samme rækkefølge som forlægget, men ofte i en ny orden. Store afsnit udelader han, bl.a. for at undgå specifikt katolske emner, særligt jomfru Maria, og med nydigtede tekststykker skaber han atter sammenhæng. Hans bearbejdelse af de dele, der overtages, er varierende. Det påvises, at hans revision i vidt omfang er metrisk motiveret, og hvis en formulering hos Hr. Michael fungerer metrisk, overtager han den gerne. Det gælder selv den højst særegne konstruktion med gentagelse af pronomener i relativsætninger (kursiveret her): »Ther ieg foer wild, toghæ i mig ind, | *som i hær staa*

baadhæ mand och qwind«. Versparret er overtaget ordret i salmebogen – kun stavningen er let moderniseret – og teksten fungerer da også umiddelbart udmærket. Hvor rytmen derimod halter, griber Thomissøn ind. Tilsvarende gælder rimene, der kan kræve ændringer for at falde på plads. Hr. Michaels stilistisk signifikante figurer som allittererende ordpar bevarer Thomissøn gerne. Diskrete indgreb som indførelsen af tempusskifte vidner om en gennemtænkt, æstetisk bevidst revision; i en passionsskildring har Thomissøn historisk præsens for Hr. Michaels tvetydige form (præt. eller præs. plur.) og lægger dermed op til en inddragelse af den syngende i Jesu lidelseshistorie. En lignende aktualisering ligger bag indsættelsen af »synd oc nød« i stedet for det gamle »ewig nød« i versparret »O Menniske tenck paa Jesu død/ | Som dig haffuer frelst aff synd oc nød«. Netop disse linjer citerer Thomissøn i sit register som dokumentation for de teologiske og litterære kvaliteter i Hr. Michaels digte.

Thomissøns revision er altså både en teologisk omtolkning og en stilistisk dikteret omformulering. Han har ikke alene foretaget en gennemtænkt udvælgelse af vers, han har også underkastet dem en gennemgribende bearbejdning. At han dermed har bidraget til at sikre Hr. Michael en plads i den danske litterære kanon, er hævet over tvivl. Samtidig er hans fem salmer på basis af den gamle Odensepræsts digte fornemme vidnesbyrd om den kontinuitet mellem middelalder og tidlig moderne tid, som man længe har været tilbøjelig til at negligere ved betoningen af reformationen som radikalt nybrud.

En væsentlig del af reformationstidens salmer er gendigtninger af de gammeltestamentlige Davidssalmer. Tre artikler i antologien kaster nyt lys over, hvordan disse indflydelsesrige tekster blev aktualiseret på ny. I BODIL EJRNÆS' artikel »Danske gendigtninger af Davidssalmer i middelalder og reformationstid« (s. 253-278) indsættes de gendigtninger, der optræder i Thomissøn 1569, i Davidssalmernes mere end to tusind år lange receptionshistorie. Artiklen fokuserer på vigtige karakteristika i de oprindelige hebraiske tekster og undersøger, hvordan de tilpasses senere tider.

Davidssalmerne spænder over et stort følelsesregister fra sorg og fortvivlelse til glæde og håb. Mange er tillagt et *jeg* eller et *vi*, der gerne udtrykker sig i klage, bøn, tak eller lovsang. Hyppigt alluderer salmerne til mytiske forestillinger, bl.a. opfattelsen af verdens tilblivelse som en urtidskamp mel-

lem Gud og kaosmagterne i form af vandmasser. Kampen ender med Guds sejr og omskabelsen af vandet til også at være et grundlag for liv.

Da den græske oversættelse af Bibelen blev de første kristnes hellige skrift, tolkedes salmerne ikke kun som menneskers henvendelser til Gud, men også som profetier om Kristus. Denne kristologiske tolkning har præget den senere kristne bibelforståelse. Med den latinske standardoversættelse af Bibelen, Vulgata (ca. 400), fik salmerne en ny funktion, idet de indgik i kirkens liturgi. En gruppe på syv salmer fik siden 500-tallet en særlig position som bodssalmer, hvad teksterne ikke i sig selv lægger op til. Men i og med at de udskilles som et særlig korpus, bliver det oplagt at tolke dem som en helhed, hvor synd, syndserkendelse og syndstilgivelse bliver det centrale tema, også i de salmer, der ikke eksplicit omhandler disse emner. Til hver bodssalme føjedes en afsluttende lovprisning af helligånden og en bøn om syndstilgivelse henvendt til Gud, Kristus og Maria. Dermed bliver det middelalderlige kristne syndsbegreb bestemmende for opfattelsen af bodssalmerne. I den hebraiske bibel er synd en (forkert) *handling*, og mennesket er nok disponeret for at begå synd, men *er* ikke en synder. I middelalderen derimod opfattes synden som en universel magt, der har behersket mennesket lige siden Adams fald og nedarves fra generation til generation: arvesynden.

Adskillige Davidssalmer dannede grundlag for lutherske gendigtninger. I sin salmebog har Thomissøn medtaget 40. Nogle ligger forholdsvis tæt på deres gammeltestamentlige forlæg, men de fleste omtolker de gamle tekster gennemgribende. Det gælder særligt de seks digte, der nævner urtidens kaoskamp (bl.a. Sl 104). I de reformatoriske sange er denne mytiske forestilling helt fraværende. Omvendt tildigtes (som i Sl 23) kristne billeder og begreber, der er fremmede for de oprindelige salmer: syndens begær, kødets lyst og djævelens vrede, ligesom deres modpoler: helligåndens nåde, trøstermanden, den kristne menighed, himmerige og treenigheden. Den vel nok mest berømte Luthersalme, Vor Gud han er så fast en borg, afviger gennemgribende fra sit bibelske grundlag, Sl 46, på særligt tre punkter: Teksten er tolket kristologisk; den gamle vandmetaforik er helt fraværende; og salmens førstepersonsperspektiv, det kollektive *vi*, har fået en fremtrædende rolle som deltager i de frelseshistoriske begivenheder. Her og i andre tilfælde er det svært, for ikke at sige umuligt, at få øje på sammenhængen mellem den oprindelige og den gendigtede salme. Her er det misvisende at bruge

den konventionelle opfattelse af gendigtningerne som 'kreativ kontinuitet'. Snarere er der tale om et egentligt brud på kontinuiteten.

Et ganske særligt kapitel i Davidssalmernes receptionshistorie er Petrarca's syv pønitensesalmer, som han digtede i 1340'erne. Artiklen »Renæssancepønitense« (s. 279-318) af PIL DAHLERUP viser, hvordan renæssancedigteren har overtaget træk fra den gammeltestamentlige genre, samtidig med at han indlæser sin egen situation og sin epokes forestillinger i den overleverede form. Takket være Anders Sørensen Vedels oversættelse fra 1577, som behandles indgående i artiklen, bliver Petrarca's værk en del af den danske renæssancelitteratur. Set i salmesangens perspektiv er det indlysende, at både originalen og oversættelsen ved at fastholde fundamentale træk i den bibelske poesi udgør en parallel til de frimetriske danske oversættelser af Davidssalmerne i reformationstidens salmebøger. Samtidig udtrykker pønitensesalmerne en renæssancebevidsthed, der rækker ud over de ældste danske messe- og salmebøger.

I samtiden var Petrarca mest kendt for sit religiøse forfatterskab, hvortil hans syv pønitensesalmer hører. Det er et komplekst værk, hvor den midterste, fjerde, salme har en ganske særlig karakter. Grundstemningen i de øvrige seks digte er den sønderknuste synders bøn om Guds barmhjertighed, men i den fjerde takker et selvbevidst menneske Gud for hans gaver: et dejligt landskab, en smuk menneskehed, et særligt begunstiget og begavet *jeg*, som dog i erkendelse af sin egen utilstrækkelighed ender med at bede Gud om hjælp og frelse. Landskabet er ligesom i den bibelske beretning skabt af Gud som en gave til mennesket, men den æstetiske skildring af naturen er et nybrud, skabt af renæssancedigteren. Tilsvarende er beskrivelsen af mennesket på én gang en gengivelse og en transcendering af den gammeltestamentlige skabelsesberetning: Det gudskabte menneske har fået en pragtfuld krop, et åndfuldt ansigt, rige evner og evighedshåbet. Det er renæssancens menneskeideal, Petrarca takker Gud for at have skabt. I skildringerne af både landskabet og mennesket indgår allusioner til antik litteratur, og salmen er repræsentativ for Petrarca's forsøg på at forene kristne, klassiske og egne værdier.

Om motivationen til sin oversættelse af Petrarca's bodssalmer fortæller Vedel i sin fortale, at en nyligt afdød ven har opfordret ham til at læse og oversætte værket. Udover den personlige bevæggrund har Vedel et opbyg-

geligt formål: Værket er et værn mod Satans angreb og et vidnesbyrd om, at der selv under pavedømmet var sandt troende. Blandt dem var Petrarca, en stor digter, hvis salmer vidner om hans tro og bekendelse, som, hedder det betryggende, var langt anderledes end den papistiske vranglære. Og sandt er det, at Petrarcas skildring af pønitensen som et dybt personligt anliggende stemmer overens med luthersk tankegang.

Generelt oversætter Vedel loyalt. Enkelte steder erstatter han Petrarcas *jeg* med et mere luthersk klingende *vi*, og ved at følge konventionen for at skrive HERREN med kapitæler understreger han Guds storhed. I parateksten, særligt forordet og nogle rubrikker, nærmer han Petrarcas tekst til et luthersk menneskebillede, ligesom han intensiverer behovet for pønitense. Den teologiske tilpasning til Vedels lutherske horisont er dog ganske diskret. Nok så vigtigt er det, at han med sin oversættelse beriger den danske renæssance med et komplekst litterært værk, der fremfører en ny æstetisk naturopfattelse og et uvant selvbevidst menneskesyn.

MINNA SKAFTE JENSENS artikel »Salmeparafraser og national propaganda: To latinske digte af Hans Jørgensen Sadolin (1528-1600)« (s. 319-340) tager også afsæt i Davidssalmerne, men ser dem i relation til renæssancens idealer om klassisk latinsk kultur. Som veluddannet gejstlig indgik Hans Thomissøn både i den danske statskirkes embedsstand og i et internationalt lærd netværk, hvis kommunikation var latinsproget. I dette miljø var parafraser af Davidssalmerne europæisk mode i det 16. århundrede, et led i renæssancens reception af salmerne, parallelt til, men radikalt forskelligt fra Petrarcas syv bodssalmer – og fra de danske gendigtninger i Thomissøns salmebog (1569). Samme år som salmebogen udkom latinske salmeparafraser af to danske digtere, Hans Jørgensen Sadolin og Thomissøns elev og ven Anders Sørensen Vedel.

Genren salmeparafrase, der blev skabt i Frankrig ca. 1500, har som mål at genskabe de gammeltestamentlige digte i antikke romerske former, sprogligt og metrisk. Øjensynlig har der været enighed om, at man derved forbedrede teksterne, som de forelå i *Vulgata*, hvis senantikke latin forekom ringere end det formfuldendte sprog i de klassiske og de samtidige nylatinske digte. Idealet var at få de to traditioner, den bibelske og den hedenske, til at gå op i en højere enhed.

Sadolins fem salmeparafraser fra 1569 indgår i et dobbeltværk, hvis første del er 113 korte digte om hele den danske kongerække, mens anden del er

en diskussion af mærkerne i det danske rigsvåbens enkelte felter. Det er til denne sidste sammenhæng, Sadolin har digtet sine salmeparafraser. Bogen udkom under Syvårskrigen, og i datiden, hvor historie og symboler var valide politiske argumenter i internationale stridigheder, var begge emner politisk sprængfarlige. Sadolin vil dog, hævder han, gøre sin gennemgang af rigsvåbnets elementer til en belæring af konger og stormænd, et fyrstespejl. De fem salmer, han har valgt at parafrasere, Sl 127, 133, 47, 20 og 21, handler da også om almenheden, Gud og kongen. I de første to parafraser er indholdet alment, men i den tredje optræder både *vi* og *kongen*, en diskret markering af, at Sadolin her begynder sin aktualisering af det bibelske stof. Den bliver eksplicit i den fjerde parafrase, hvor Frederik II hyldes for sine sejre, der er vundet med Guds hjælp. I den femte parafrase, som er henvendt til Gud, beskrives først det harmoniske forhold mellem Gud og kongen, hvorefter fokus koncentrerer sig til slaget ved Falkenberg: Digtet er, oplyses det i prosaindledningen, skrevet på selve dagen for sejren, og i fremtiden vil efterkommerne synge digtet ved lignende lykkelige begivenheder. Aktualiseringen af de gammeltestamentlige digte er ekstrem, ligesom digterens identifikation med salmisten i den afsluttende forudsigelse af digtets fremtidige brug.

Mens Sadolins salmeparafraser fra 1569 eksplicit propaganderer for den danske krigsførelse mod Sverige, er nationalismen i Thomissøns salmebog fra samme år mere diskret. Men bagsiden af titelbladet er udfyldt af Frederik II's våben, og den kongelige befaling om salmebogens centrale placering i statskirken blev udstedt i feltlejren foran det belejrede Varberg slot. Selvom de to værker er rettet til forskellige sociale lag, beregnet til forskellig brug og udformet vidt forskelligt, indgår de i samme nationale kontekst og belyser derved gensidigt hinanden.

Portalen *Danske reformationssalmer. Melodier og tekster 1529-1573* (salmer.dsl.dk) stiller brugervenlige og interaktive digitale udgaver af reformationstidens vigtigste kirkelige sangstof til rådighed. For at det kan lade sig gøre med pålidelig musikalsk notation, er der taget cutting-edge-teknologi i brug. Samtidig har det været afgørende for projektet at have en konsekvent musikalsk udgivelsespraksis. AXEL TEICH GEERTINGER fremlægger og drøfter i sin artikel »Reformationstidens salmemelodier i den digitale verden. Editionsfilologiske og tekniske principper og udfordringer« (s. 341-369) portalens centrale udgivelsesprincipper.

Alle noder i korpusset er kodet efter den internationale standard MEI, men dermed er udfordringerne for udgiverne ikke klaret. Ganske vist er kildematerialet ret enkelt, idet alle melodier er enstemmige og korte, ligesom tegnforsrådet er begrænset og trykfejlene få. Men reformationstidens notation afviger væsentligt fra nutidens og forudsætter en opførelsespraksis, som udgiveren må ekspliciterer for brugeren, fx ved tilføjelsen af et fast fortegn; det indebærer selvfølgelig, at indgreb ledsages af en tekstkritisk kommentar.

Kilderne aftrykker generelt sangteksten under noderne. I de strofiske salmer gælder det dog kun første strofe, og da stavelsestallet varierer fra strofe til strofe, er det ofte uvist, hvordan sammenknytningen af node og stavelse er tænkt. Her har udgiveren måttet træffe et valg, som altid er påpeget i en tekstkritisk kommentar.

Projektet har udarbejdet en omfattende melodibase, som består af melodierne i XML-format og et indekseringsværktøj (Solr) til søgefunktionen. De enkelte poster repræsenterer en melodi eller en af korpussets bøger, det sidste i form af en melodifortegnelse. Den særlige opbygning af Jespersens graduale har gjort det muligt at supplere indholdsfortegnelsen med lister over hver helligdags repertoire, de forskellige messeled og hver sangs funktion.

For kodningen af nodematerialet har det været en udfordring, at der indgår tre typer notation i projektets korpus: mensural-, koral- og semimensuralnotation, som alle afviger væsentligt fra nutidig nodeskrift. Projektets formidlende sigte har betydet, at nodesatsen i den digitale udgave er gjort forståelig for en bruger, der kun har kendskab til nutidig nodeskrift. Derfor måtte det besluttes, om MEI-opmærkningen skulle afspejle forlæggets notation, eller moderniseringen skulle ske på dataniveau. Løsningen blev det pragmatiske kompromis at kode satserne i mensuralnotation som nutidige noder, men tillempt det oprindelige udseende, mens satserne i koral- og semimensuralnotation er kodet som en særlig form for koralnotation og først oversættes til nutidige noder i det øjeblik, de skal visualiseres.

For at omsætte XML-filerne til nodegrafik anvender projektet den avancerede open source-nodegenerator Verovio, som tillader interaktion med brugeren. Det er fx muligt at markere udsnit af melodien i forbindelse med søgninger, ligesom visningen af noderne kan ændres, både mht. fortegn, nodeværdi og toneleje.

Det er en kompleks opgave at udvikle søgefaciliteter til musik, og projektets ressourcer har ikke tilladt omfattende udviklingsarbejde. For at imøde-

komme brugeren og tage højde for kildernes forskellige notationssystemer er der derfor valgt en model, som tager hensyn til tonehøjde, men ikke til tonevarighed. Der er udarbejdet et særligt søgeindeks, hvor hver melodi er reduceret til en sekvens af bogstaver, og hvor tonefølgen er beskrevet som intervalfølge. Derved omformuleres melodisøgningen til en tekstlignende søgning, og det bliver muligt at udnytte eksisterende tekstsøgeværktøjer.

I sin brogede mangfoldighed indplacerer antologien de danske reformationssalmer i kontekster, der kronologisk spænder fra et par århundreder før Kristi fødsel til fremtidens digitale søgemuligheder; geografisk berører Mellemøsten, Italien, Frankrig, Tyskland, Norge og Island; tematisk har tyngdepunkter i liturgi, sproghistorie, teologi, kirkehistorie, poesi, boghistorie, kollektiv fremførelsespraksis og individuel kreativ udfoldelse. Dermed bliver bogen en demonstration af de danske reformationssalmers centrale placering i kulturhistorien og deres relevans for dagens debatter om national identitet.

Samtidig gør antologien det klart, at meget stadig kalder på videre undersøgelser. Med portalen *Danske reformationssalmer. Melodier og tekster 1529-1573* (salmer.dsl.dk og melodier.dsl.dk) er der skabt helt nye forudsætninger for udforskning og formidling af et centralt stykke dansk kulturarv på grænsen mellem middelalder og nyere tid. Det er vores håb, at antologien som helhed og de enkelte artikler vil inspirere til ny forskning, til diskussion og til besindelse på kulturarven.